

Puskásné Jancsovszka Paulina¹

A bolgár agrárszektor helyzete az EU-csatlakozás utáni első, 2007 és 2013 közötti időszakban

Puskásné Jancsovszka, Paulina

The State of the Bulgarian Agricultural Sector in the First Period (2007-2013) of the EU Membership

Összefoglaló:

Bulgária EU-s taggá válásával 2007-ben a Közös Agrárpolitika (KAP) döntő tényezővé vált a bolgár mezőgazdaság számára. A KAP bevezetése és alkalmazása korántsem zökkenőmentes Bulgáriában, a pozitív hatások mellett negatívumok is tapasztalhatók. A bolgár agrárágazat teljesítménye az Európai Unió csatlakozás utáni években a potenciálján jóval alul marad. Az ágazatba befolyt támogatások (több mint négy milliárd BGN²) ellenére, a növekvő nemzeti hozzájárulás mellett 2007 és 2013 között a hatékonysági és jövedelmezőségi mutatói tovább romlottak és alacsony szintű maradt a versenyképessége. Felgyorsultak a birtokkoncentrációs folyamatok. Az egységes területalapú támogatások elosztása aránytalan és akadályozza a termelés piaci orientációját. A SAPS rendszer³ strukturális diszharmóniát is okozott az ágazatban – túlsúlyba került a gabona és olajos növények termesztése az állattenyésztéssel és zöldség- és gyümölcsstermesztéssel szemben. Ezeket a problémákat az új KAP aligha fogja megoldani.

Kulcsszavak: Bulgária, agrárágazat, SAPS támogatások, KAP, általános mezőgazdasági összeírás

Abstract:

With Bulgaria joining the European Union in 2007, the Common Agricultural Policy (CAP) has become a decisive factor for the Bulgarian agriculture. The introduction and implementation of the CAP is far from optimal; positive and negative effects are both present. The performance of the agricultural sector in Bulgaria is not living up to its potential. Despite the subsidies received by the sector (more than 4 billion BGN), and the increasing national contributions between 2007 and 2013, its efficiency and profitability indicators have declined, and it remained at a low level of competitiveness. The processes of land concentration have accelerated. The SAPS subsidies are disproportionate and they prevent the shift to market orientation. The SAPS system caused structural disharmony in the sector; the production of cereals and oilseeds has become predominant to livestock and fruit, and vegetable production. These problems can hardly be solved by the new CAP.

Keywords: Bulgaria, agriculture, CAP, SAPS subsidies, farm structure survey

---

¹ Egyetemi docens, CSc, Szent István Egyetem, Gödöllő, Természetvédelmi és Tájgazdálkodási Intézet, jancsovszka.paulina@mkk.szie.hu,

+36/20 3968885

² 1 EURO = 1,95583 BGN

³ SAPS: Single Area Payment Scheme, egységes területalapú támogatás

1. BEVEZETÉS

2007. január 1-én Bulgária az Európai Unió tagja lett. Az EU-hoz való csatlakozás biztosított a bolgár agrárágazat számára az egységes piacra való jutást, ami hozzájárult a pozitív külkereskedelmi mérleg eléréséhez még a gazdasági világválság idején is. Mint ahogy a többi új tagállam esetében, nagy kihívást jelentett az agrárszektorának felkészítése a közös agrárpolitika bevezetésére. Az egységes piacon hatékonyan működő és versenyképes ágazattá való átalakítása megkövetelte a stratégiai célok és prioritások pontos meghatározását (Bencheva, 2012). A bolgár agrárszektor KAP- előírásokhoz való igazodása nem problémamentes, azonban fokozatosan megvalósul. A szakértői elemzések igazolják a KAP alkalmazásának pozitív hatásait az ágazat fejlesztési lehetőségeire (Bachev, 2012). Így a KAP kedvezően hat a modernizációra, illetve ösztönzi több, korszerű mezőgazdasági vállalkozás létrehozását. A pozitív hatások mellett negatívumokat is lehet sorolni. Ilyen pl. a tíz évvel ezelőtt még prosperáló zöldség- és gyümölcsstermesztés mélyrepülése a tőkeberuházás és technológiai fejlesztések hiánya miatt, vagy a tej- és hústermelők nehézségei a szigorú követelményeknek való megfelelés miatt. Ennek kezelésére szükség lenne a bolgár sajátosságokhoz kalibrálásra. Probléma továbbá az aránytalanság az agrártámogatások elosztásában, ugyanis a támogatási összeg 80%-át a mezőgazdasági üzemek 20%-a kapják, illetve a támogatások 50%-a az első hét legnagyobb gazdasághoz jut el.

Az ágazat jelenlegi helyzetében szignifikáns szerepet játszik számos tényező, mint pl. kiscgazdaságok jelentős aránya, a támogatások nem hatékony felhasználása, a beruházások elégtelen mértéke.

⁴ MAF: Ministry of Agriculture and Food, Republic of Bulgaria, Bulgária Mezőgazdasági és Élelmiszer Minisztériuma

⁵ NSI: National Statistical Institute, Nemzeti Statisztikai Intézet, Bulgária

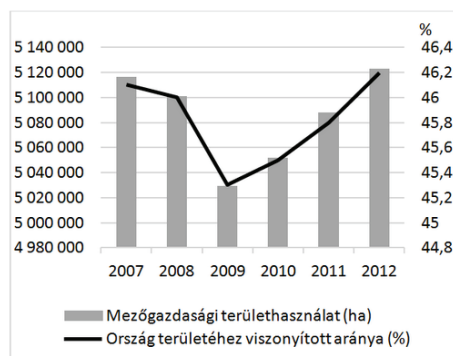
2. BULGÁRIA AGRÁRÁGAZATÁNAK NÉHÁNY JELLEMZŐJE

A bolgár agrárágazat bruttó hozzáadott értéke 2000 és 2012 között közel 19%-kal esett vissza (2005-ös áron) (MAF⁴, 2013).

Ezen az időszakon belül a csatlakozást követően a BHÉ jelentősen megugrott, ami után jelentős csökkenés következett 2009-ben, 2010-ben és 2012-ben. A 2011-ben történt bruttó hozzáadott érték-javulás (3,8%) pedig nem a termelés növekvő volumenének az eredménye, hanem az árak emelkedésének. Bulgária azon tagállamok egyike, ahol a támogatások nem fejtettek ki pozitív hatást a szektor bruttó hozzáadott értékére (EUROSTAT, 2013). Az agrárszektor nemzetgazdaságon belüli részesedése 9,6%-ról 5,1%-ra zsugorodott a hirtelen megnövekedett támogatási források ellenére, ami azonban még mindig magasabb érték, mint az EU-s átlag (NSI⁵, 2012). Az EU-s támogatások kétségtelenül kedvezően befolyásolták az ágazat fejlesztését, viszont ezek mellett még a növekvő nemzeti hozzájárulás sem tudott javítani az alacsony szintű versenyképességen és a piaci orientáción. Ennek oka a felhalmozódott múltbeli problémákban keresendő (pl. a tervgazdaság bukása). A mezőgazdasági szektoron belüli foglalkoztatottságra vonatkozóan megállapítható, hogy a csatlakozás előtti, 2007-ig tartó időszakhoz képest folyamatosan és jelentősen csökkent. Míg 2003-ban a foglalkoztatottak száma 792 ezer volt, addig ez 2007-ben 491 ezerre esett vissza. Az EU-s tagság éveiben a csökkenés folytatódik, de lassuló ütemben. 2011-ben 394 ezer volt a foglalkoztatottak száma. Erre magyarázat lehet a szektor magasabb támogatottsága miatti motiváltság a mezőgazdasági tevékenységek folytatására.

A mezőgazdasági terület lecsökkent 5 116 220 hektárról 5 029 585 hektárra 2007 és 2009 közötti időszakban. Ezt követően növekvő tendencia tapasztalható – 2009-hez képest 2010-ben 0,4%-os, 2011-ben és 2012-ben pedig 1,1%-os, illetve 2%-os növekedést mértek. A mutató értéke 2012-ben 5 122 983 hektár volt,

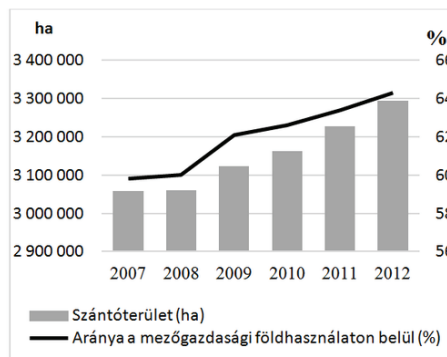
ami Bulgária területének 46,2%-át teszi ki és az előző évhez képest 0,9%-os növekedést mutat (MAF, 2013). (1. ábra)

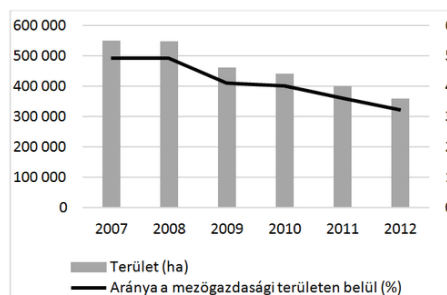
1. ábra: Mezőgazdasági terület (ha) és aránya az ország területén belül (%)
Forrás: NSI, 2013

Hasonló a tendencia a szántó esetében is. 2012-ben a kiterjedése 3 294 685 hektár, ami 64,3%-a a mezőgazdasági területnek és 29,7%-a az ország területének. Az előző évhez képest ez 1,4%-os növekedést jelent. Ez a részesedési arány folyamatos növekedést mutat – 59,8%-ról 2007-ben 64,3%-ra ment fel 2012-ben. (2. ábra), ami azzal magyarázható, hogy a gazdasági válság körülményei között számos bolgár mezőgazdasági vállalkozó innovatív megoldásokhoz folyamodott a földterület növelésére, alkalmazva korszerű környezetbarát technológiákat vagy diverzifikálva a termelését (Rancheva – Bencheva, 2012).

A fent ismertetett két mutató változása logikus összefüggésben áll egy másik mutató alakulásával. A művelés alól kivont területeket illetően az EU-s tagság első két évében, 2007-ben és 2008-ban minimális csökkenés tapasztalható, ami azonban az egész periódust tekintve (2007-től 2012-ig) számottevő. Így a 2012-es érték az összes mezőgazdasági termelésre alkalmas terület 6,5%-át teszi ki, ami 10,1%-os visszaesést jelent 2011-hez képest (MAF, 2013). A vizsgált időintervallumban a csökkenés az összes mezőgazdasági területhez viszonyítva 1,7%-os. (3. ábra)

2. ábra: Szántó (ha) és aránya a mezőgazdasági területen belül (%)
Forrás: MAF, Directory Agrostistics, 2007-2012

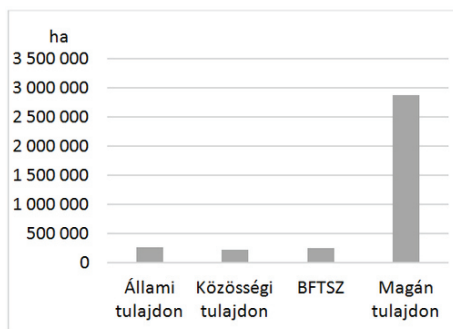
3. ábra: Művelés alól kivont terület (ha) és aránya a mezőgazdasági területen belül (%)
Forrás: MAF, Directory Agrostistics, 2007-2012

Az ilyen irányú változás oka az, hogy a KAP életbelépésével a nagyobb mértékű támogatás ösztönözte az újabb, eddig nem művelt területek bevonását a mezőgazdasági termelésbe.

A mezőgazdasági terület nagy része magán tulajdonban van, a tulajdonosok természetes és jogi személyek. A fennmaradt, jóval kisebb arányú földterület az állam, önkormányzatok vagy a Bolgár Mezőgazdasági Földtulajdonosok Szövetsége (BMFSZ)⁶ tagjainak tulajdonát képezi. (4. ábra)

⁶ A Bolgár Mezőgazdasági Földtulajdonosok Szövetségének tagjai mezőgazdasági föld vásárlásába befektető gazdasági társaságok

A vásárlók növekvő száma pedig azt bizonyítja, hogy még a gazdasági válság idejében sem csökkent az érdeklődés, illetve a kereslet a termőföld iránt.

4. ábra: Földtulajdon-viszonyok a mezőgazdasági ágazatban (ha)

Forrás: MAF, 2013

2010-ben a MAF elvégezte az országos szintű általános mezőgazdasági összeírást⁷ azzal a céllal, hogy feltérképezze az agrárszektor aktuális gazdasági, társadalmi és környezeti helyzetét, és az eredményeire alapozza a KAP-hoz kapcsolódó döntéseket. A felmérés világos képet ad a bolgár mezőgazdasági üzemek állapotáról és struktúrájáról. 370 222 üzemet számláltak meg Bulgáriában, amik mezőgazdasági hasznosítású területen gazdálkodnak, állatokat tartanak, agrártermékeket állítanak el, vagy a helyes mezőgazdasági és környezeti állapot előírásait tartják be. 266 644 db., vagyis az összes gazdaság 72%-a földművelést folytat. 13 148 gazdaság nem rendelkezik földdel, ebből 13 013 foglalkozik állattenyésztéssel, a többi pedig gombatermesztéssel, selyemhernyó-tenyésztéssel, vagy tojáskeltetéssel. A jelentős

⁷ Megfelelően az Európai Parlament és a Tanács 1166/2008/EK rendeletének a gazdaságszerkezeti felmérésekről és a mezőgazdasági termelési módszereket vizsgáló felmérésről, valamint a megújított 102 sz. törvénynek (2009.december 22.)

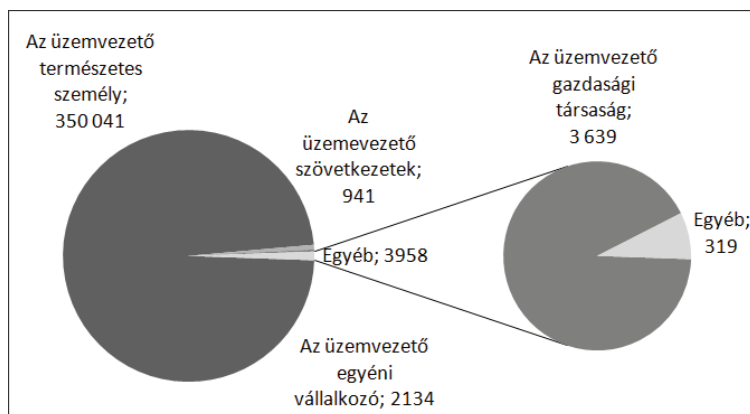
⁸ Meg kell jegyezni, hogy a felmérés nem terjedt ki azokra a legelőkre és állandó gyepekre, amelyek az osztatlan közös tulajdonhoz tartoznak és 2010-ben 876 000 hektárt foglaltak el.

⁹ Összehasonlításképpen: az EU-s átlag 6 457 l

eltérés a fenti adatok között a mezőgazdasági ágazatok közötti aránytalanságát bizonyítja.

A 2003-as összeírás szerint mezőgazdasági földterületet használó gazdaságok száma 654 808 volt, 2010-ben pedig 357 074, ami 44%-os csökkenést jelent. Ugyanakkor a terület, amelyen gazdálkodtak, megnövekedett 24,5%-kal a hétéves időszakban és elérte a 3 616 965 hektárt⁸. A két mutató ellentétes irányú változása alapján az átlagos gazdaságméret növekedésére lehet következtetni. Ezt az adatok is alátámasztják - 2003-ban 4,4 hektár volt az átlagos gazdaságméret, 2010-ben pedig már 10,1 hektár. A több mint 50%-os változás az erősödő birtokkoncentrációs folyamatokat igazolja, amelyek 2003 és 2005 között stagnáltak. Bulgáriában a gazdaságok 69,5%-a kevesebb, mint 1 hektáron gazdálkodik, ami a mezőgazdasági földterületnek csupán 2,3%-át teszi ki. Ezzel szemben a 100 hektárt meghaladó nagygazdaságok száma elenyésző (5490, vagyis az összes gazdaság 1,5%-a), azonban ezek a mezőgazdasági terület 78,2%-ával rendelkeznek. Jellemző ez utóbbiakra a gyors bővítés, aminek következtében az átlagos méretük (671,7 ha) 2010-ben kb. másfélszerese lett a 264 hektáros EU-s átlagnak (MAF, 2012). A földterületen kívül ezekbe a gazdaságokhoz kerülnek a fő pénzügyi források is, és ezen belül a támogatások.

A gabonatermesztés esetében a nagygazdaságokba jelentős földterület koncentrálódik, míg az állattenyésztésnél ez pont fordítva van. A többi tagállamban az állattenyésztéssel foglalkozó kisgazdaságok (4 000 €-t nem meghaladó éves bevétel) aránya csak 30%. Komoly problémák jelentkeznek a termelékenység terén is, pl. Románia mellett Bulgária az egyetlen EU-tag, ahol az egy tehénre jutó tejhozam kevesebb, mint 4 000 l.⁹ Kifejezetten nagy szükség van tehát befektetni az állatállomány nemesítésébe. Az állatsűrűség (különösen figyelembe véve az összes mezőgazdasági területen belüli legelőméretet) a balti országok és Szlovákia mellett Bulgáriában a legalacsonyabb (EUROSTAT, 2013)

5. ábra: Mezőgazdasági földterületet használó gazdaságok száma a jogi státusuk alapján

Forrás: MAF, Annual Report, 2013

A gazdaságok legnagyobb hányadát, 97,98%-át azok teszik ki, amelyeket természetes személyek vezetnek és a mezőgazdasági hasznosítású terület 33,83%-ával rendelkeznek. A gazdasági társaságok gazdálkodnak a földterület 31,83%-án, az arányuk pedig 1,06%-os. A szövetkezetek aránya alig 0,26%-os, de a mezőgazdasági terület 17,79%-át használják. Az egyéni gazdaságok 0,61%-kal reprezentáltak, a földterületből való részesedésük pedig 15,5%. (5. ábra)

A gabona és olajos magvúak termesztése előtérbe került az állattenyésztéssel, a zöldség- és gyümölcsstermesztéssel szemben. A mezőgazdasági termelésen belül a gabona és olajos növények 2006-os termésmennyiségének részesedése (23,6%) megduplázódott (48,7%) 2011-ben. Ugyanebben az időszakban az állati termékek termelése visszaesett 31,9%-ról 28,3%-ra. A zöldségstermesztésben a termelésnövekedés több, mint ötszörös (14,7%-ról 2,8%-ra változott) A gyümölcsstermesztés termésmennyisége esetében a visszaesés 3,6%-os (6,8%-ról 3,2%-ra csökkent). Ez az aránytalanság is magyaráz a hektáronkénti bruttó hozzáadott érték 15%-os csökkenése az EU-csatlakozás utáni években. Az egyensúlybomlásért az ágazatban elsősorban az I. pilléres közvetlen kifizetések területegységre történő elosztása okolható. 2011-ben a

gabonaágazat 81%-át (586,7 millió BGN) kapta az összes területalapú támogatásnak (Valkanov, N., 2013). Ez azt is jelenti, hogy a támogatások és egyéb tényezők (pl. a szigorúbb állattartási előírások) hatására az ágazat strukturális változása a termelés leegyszerűsítése irányába történt – nagy területek kampányszerű használata gabonatermesztésre és az intenzív ágazatok (állattenyésztés és zöldségstermesztés) visszaesése. Az állattenyésztés nehéz helyzetén még a jelentős nemzeti támogatás sem tudott javítani.

A mezőgazdasági ágazatban realizált jövedelemről (tényezőjövdelem) megállapítható, hogy 2007 utáni időszakban folyamatosan és dinamikusabban növekszik. 2005 és 2010 között a 2005 bázisához (100%) képest ez 14,7%-os növekedést jelent, ami még jelentősebb, csaknem 35%-os 2011 és 2012 között (EUROSTAT, 2013). A 2012-es javulás leginkább az áremelkedéseknek és KAP-támogatásoknak (több, mint 190 millió BGN) köszönhető. A jövedelemnövekedés azonban leginkább a földtulajdonosoknál jelentkezik, illetve a földterületek bérbeadásához kapcsolható. Így 2012-ben a foglalkoztatottak jövedelme 5,6%-kal bővült, míg a területeiket bérbé adó földtulajdonosoknál a növekedés 8,1%-os.

3. KIHÍVÁSOK A BOLGÁR AGRÁRÁGAZAT ELŐTT

Az új KAP rendelkezései 2015-ben életbe lépnek. Bulgária egyelőre nem fogja alkalmazni a két pillér közötti forrásátcsoportosítás lehetőségét, amit újra vizsgálnak majd 2017-ben. Ez az opció rendkívül fontos lenne egy olyan ország számára, amelynek jelentős beruházásokra van szüksége pl. az öntözés, vagy műszaki berendezésekkel való ellátottság terén. A bolgár kormány a választható elemek közül a redisztribúció mellett döntött, amelynek célja a kisgazdaságok támogatása. Az évenkénti vizsgálat lehetőséget teremt arra, hogy az esetleges visszaéléseket kiszűrjék, sőt szélsőséges esetben akár meg is szüntessék az intézkedést.

A megreformált KAP rendelkezései próbálják valamennyire kezelni az elmúlt hétéves időszak problémáit. Nyilatkozni arról, hogy ez valóban sikerül-e, valamint, hogy milyen kedvező hatások lesznek a bolgár agrárágazatra (pl. kiegyensúlyozottabb arányok a növénytermesztés és állattenyésztés között, az egységnyi területre jutó bruttó hozzáadott érték növelése) még túl korai. Jelen pillanatban azt lehet biztosan tudni, hogy az adminisztratív terhek és hozzájuk kapcsolódó társadalmi és magánköltések emelkedni fognak. Az is világos, hogy mint minden más közpénzek elosztását szolgáló bonyolult rendszerrel, így a KAP-támogatások esetében is visszaélések lehetősége áll fenn. Mindenképpen pozitívumnak tekinthető az, hogy a 2016-2017-ben végzendő állapotfelmérés után és egy motiváltabb, erősebb és hatékonyabban működő EU-s adminisztráció mellett a hiányosságokon javítani lehet majd.

4. KÖVETKEZTETÉSEK

A bolgár mezőgazdaság hagyományosan meghatározó szerepet játszott a nemzetgazdaságon belül, és ez nincs másképpen az Európai Unióhoz való csatlakozást követően sem. A KAP bevezetése nem problémamentes, de folyamatosan

megvalósul. A bolgár agrárszektorba még soha nem folyt be ilyen mértékben pénzügyi forrás, amit tovább bővített a nemzeti hozzájárulás. Ettől függetlenül 2007 és 2013 között nem javult az ágazat jövedelmezősége és hatékonysága. Romlottak a versenyképességi mutatói. Ebben egyértelmű szerepe van a múltbeli problémák felhalmozódásának. Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy a vidéki térségek számára létfontosságú forrásokat biztosít és fontos szerepet játszik az életminőség javulásában.

Bulgária agrárszektorának teljesítménye elmarad a potenciáljához képest. A vizsgált időszakban a mezőgazdasági hasznosítású földterületek növelése mutatja, hogy az ágazatnak még vannak kiaknázatlan lehetőségei. Megfigyelhető az a tendencia, hogy a csökkenő számú mezőgazdasági üzemek egyre nagyobb területen gazdálkodnak, ami bizonyíték a birtokkoncentrációs folyamatokra felerősödésére. A foglalkoztatottak száma folyamatosan csökken, az utóbbi években azonban lassuló ütemben. A csökkenés részben a birtokkoncentrációval függ össze, hiszen a föld árának és földbérleti díjának növekedésével jár, ami akadályt jelent az új belépők számára. A folyamat lassulásának oka valószínűleg az, hogy az agrártámogatások miatt jobban motiválják a mezőgazdasággal foglalkozókat, hogy a szektorban maradjanak. A csatlakozás utáni időszakban az EU-s agrárfinanszírozás jelentős részét az I. pilléres közvetlen támogatások tették ki, amelyek rendszere (SAPS) predesztinálja azok hatásait. Az egységes területalapú támogatások hozzájárultak az aránytalanságok növeléséhez a források elosztásában és strukturális problémák kialakulásához, nevezetesen a gabona és olajos magvúak termesztésének túlsúlyba kerüléséhez az állattenyésztéssel, valamint a zöldség- és gyümölcsstermesztéssel szemben. Bár ezek a támogatások gyorsan és egyszerűen felhasználhatók, a hatásaik mérése nehézségekbe ütközik. A bolgár agrárágazat fejlődése szempontjából szerencsésebb lett volna a régebbi tagállamok által már bevezetett SPS rendszerre való áttérés, azonban 2021-ig az

új KAP keretei között továbbra is marad a SAPS rendszer. Hosszútávon célszerű lenne megszüntetni azt, hogy a közvetlen támogatás az ágazat piacgazdaságon belüli fejlődésének az egyetlen garanciája legyen. Továbbá inkább a II. pillérre kell fókuszálni, amely mentén üzemmérettől függetlenül finanszírozhatók beruházások és innovációk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Bashev, H. (2012): Assessment of impacts of EU CAP implementation on Bulgarian farms. *Economics and Management of agriculture* (1), 19-29 pp.
- [2] Bencheva, N. & Rancheva E. (2012): Effects and perspectives of the impact of Common Agricultural Policy (CAP) on the development of farms in Bulgaria. *Journal of Central European Agriculture*, 2012, 13(3), 527-538 pp.
- [3] Bencheva, N. (2012): State, problems and development of the agricultural sector in Bulgaria under the common agricultural policy. *Agricultural sciences*. IV (9), 7-17 pp.
- [4] EUROSTAT (2013): *Agriculture, forestry and fishery statistics*. 2013 Edition. Luxemburg, 21-43 pp.
- [5] Ministry of Agriculture and Food (2013): *Annual Report on the situation and development of agriculture*. 2013.
- [6] Ministry of Agriculture and Food, *Directory Agrostatics: BANCİK (2010, 2011, 2012, 2013)*:http://www.mzh.government.bg/MZH/Libraries/%D0%97%D0%B5%D0%BC%D1%8F2013/R_A253_PublicationBancik2013.sflb.ashx, letöltés dátuma: 2014. szeptember 10.
- [7] Valkanov, N. (2013): *Review of Bulgarian Agriculture in 2012*. Institute for Market Economics. <http://ime.bg/en/articles/review-of-bulgarian-agriculture-in-2012/>, letöltés dátuma: 2014. október 5.
- [8] World Bank (2014): *World Development Indicators: Structure of output*. <http://wdi.worldbank.org/table/4.2>, letöltés dátuma: 2014. augusztus 23.